

ASSOCIACIONS DE VEÏNS AL FRANQUISME

GUILLERMO CHISMOL MUÑOZ-CARAVACA

VALÈNCIA, HORTA NORD

Resum: El model de la transició política portada a terme a l'Estat Espanyol amb la mort de Franco ha estat objecte de múltiples interpretacions i estudis, no sols d'autors espanyols sinó que, també, ha interessat a historiadors de diferents nacionalitats i molts l'han estudiat com un exemple a seguir. Al següent article intentarem explicar com la societat civil organitzada, és una peça clau en el desenvolupament de la transició cap a la democràcia.

No hem d'entendre la transició espanyola com una transició feta de dalt a baix. No hem de pensar que el poble obté una sèrie de llibertats i drets gràcies a la seua classe dirigent. Sinó que hem de pensar que la societat organitzada va fer molt per tal d'aconseguir aquests drets ¹. S'accepta, actualment, que qualsevol projecte de reforma deurà passar per una col·laboració entre la societat civil i l'Estat. Així, hem de comprendre que el ciutadà té dos facetes, una passiva com a posseïdor de drets i deures, i un altra activa on s'implica en la societat i lluita per canviar-la.

---

¹ Radcliff "La ciudadanía y la transición a la democracia", p. 343 en Ledesma, *De súbditos a ciudadanos. Una historia de la ciudadanía en España*.

La creació de la Plataforma de Convergència, en la qual s'havia de pactar qualsevol tipus de mobilització i ser acceptada per tots, va deixar tot el poder negociador en mans del govern i el model de participació va acabar sent plebiscitari d'aclamació de les elits², de manera que es va deixar el model de participació i democràcia directa que la societat civil practicava.

L'Estat espanyol dels anys 60 té tres processos que varen donar lloc a l'associacionisme³:

1.- L'èxode de la ciutat als camps. Aquest fenomen contempla com s'ajunten grans masses de poblacions a les ciutats.

2.- La industrialització que comença a agafar molta força a l'Estat Espanyol.

3.- L'augment enorme d'estudiants universitaris que també suposaran un important nucli d'oposició.

Va ser una transformació demogràfica-rural-urbana sense que existira una inversió social en habitatges i serveis socials, la qual cosa va tenir un cost social molt elevat. El descontent va portar a la unió d'estudiants, residents urbans i obrers industrials que van reconstruir els vincles que havien sigut destruïts pel franquisme.

Des del punt de vista del dret positiu, hi ha diverses fites legislatives que permetran a la societat civil participar d'alguna manera en la transformació del règim franquista, i articular un moviment ciutadà que tindrà un paper fonamental en el període de la transició.

D'una banda, la Llei de Convenis Col·lectius i la Llei de Conflictes Col·lectius que van afavorir l'aparició de noves formes d'organització.⁴

---

² Vidal- Beneyto "Volver a empezar o la ruptura ciudadana", El PAÍS 8 de enero de 1995.

³ Young, *Inclusion and Democracy*, p. 156.

D'altra banda, cal destacar l'aprovació en 1964 de la Llei d'Associacions, la qual estableix el dret d'associació com un dret natural que havia de respectar "les lleis d'ordre públic i els principis fonamentals del Moviment". En aquesta llei podem trobar el germen del moviment ciutadà que va contribuir decisivament a fer possible la transició política a Espanya, i a realitzar-la de tal manera que siga considerada com a model de transició de la denominada "tercera ona". El que la llei intentava era establir un àmbit de vida associativa que fóra parcialment independent, però al mateix temps íntimament lligat a l'Estat.

A l'empara d'aquesta llei van aparèixer les primeres Associacions de Veïns, Associacions de Caps de família, de Mestresses de casa i de Pares d'alumnes.

Si bé l'objectiu d'aquestes associacions era de "ser obertes per raó de les seues pròpies finalitats en plural ventall", al Moviment li interessava particularment crear una veu pública per a la família, un dels principals pilars de l'ordre social falangista⁵.

Amb aquesta finalitat, les Associacions de Caps de Família constituïen el nucli d'aquesta societat mobilitzada, i van obrir la porta a l'establiment d'una pràctica ciutadana més participativa.

Aquestes Associacions de Caps de Família tendien a ser més conservadores ideològicament que les Associacions de Veïns fundades a partir de la Llei de 1964, però les unes i les altres van contribuir a la reconstrucció de la societat civil i van servir de camp d'entrenament per a la ciutadania democràtica.

---

⁴ Fussi "La reaparición de la conflictividad en la España de los sesenta" en J. Fontana, *España bajo el franquismo*.

⁵ Ortí Bordás, "El movimiento y su Consejo Nacional", en Manuel Fraga Iribarne, *El Estado y la política*, p. 178.

Per a explicar com aquestes associacions contribueixen a la democratització de la societat, Iris M. Young distingeix dues categories d'associacions: "cíviques" i "polítiques", en contacte amb les privades, que es dediquen a satisfer les necessitats dels seus membres.

Les associacions cíviques es dirigeixen cap a l'exterior, cercant servir tant els seus membres com la comunitat, mentre que les polítiques van més enllà, per a establir "propostes sobre el que el col·lectiu ha de fer". Segons Young, hi ha dos aspectes que fan significatives les activitats d'aquestes organitzacions cíviques i polítiques: d'una banda, els esforços d'autoorganització que desenvolupen una "interacció comunicativa" i creen unes xarxes de solidaritat (allò que Birte Siim ha denominat "eix horitzontal" de la ciutadania); però quan aquestes organitzacions intenten influir en la política governamental, contribueixen al procés democratitzador en reforçar la comunicació entre el govern i els ciutadans ampliant el debat públic, si bé en el cas d'Espanya en desenvolupar-se aquestes associacions en un règim dictatorial la seua funció difereix una mica, però segueixen sent centres de debat i de presa de decisions, on s'educaven els ciutadans i es contribuïa a formar una consciència democràtica.

Allò que la Llei d'Associacions intentava era establir un àmbit de vida associativa que fóra parcialment independent, però al mateix temps íntimament vinculat a l'Estat i que respectara sempre "les lleis d'ordre públic i/o Principis Fonamentals del Moviment".

La seua autonomia era molt limitada, ja que els representants provincials i locals del Moviment podien suspendre una Associació, destituir la Junta Directiva i anul·lar les decisions adoptades a l'Assemblea General, i tot açò suposa un control ferri de l'activitat de l'Associació.

La gamma d'activitats d'aquesta Associació era molt variada, van existir, com hem dit: Associacions de Caps de Família, de Mestresses de casa, de

Pares d'Alumnes...Cadascuna d'elles amb una activitat diferent però totes sotmeses en poder omnímode de l'Estat.

Pel que fa a les Associacions de Caps de Família, eren simples armadures amb una Junta Directiva nominal, la participació dels seus membres era molt escassa i les Juntes Directives eren reelegides cada any, la seua funció era aprovar, sense qüestionar-ho, el pla de la directiva. La seua funció era probablement enfortir les relacions entre les autoritats i les elits locals, en molts casos l'alcalde del municipi era el president de l'associació, la qual cosa explica la dependència i l'adhesió al règim d'aquestes associacions.

En l'altre extrem es trobaven les Associacions de Veïns i sindicats, que albergaven entre uns i altres "als enemics del Règim" i usaven la seua situació legal per a planejar la seua caiguda, la seua autonomia era molt escassa, ja que estaven estretament vigilades.

L'objectiu d'aquestes associacions, en primera instància, va ser millorar les condicions de vida dels veïns i resoldre els problemes derivats del creixement de les ciutats i de les transformacions socials que havien donat lloc, com hem vist anteriorment, a l'associacionisme.

Durant els anys 70, a la major part de les grans ciutats espanyoles es va viure un procés de creixement desordenat, causat en gran part per la migració del camp a la ciutat, atrets per la idea d'una vida millor i d'unes majors possibilitats per a les famílies. Al voltant de les grans ciutats com Madrid, Barcelona, Bilbao o Saragossa (ciutats en què el moviment veïnal va tenir major implantació) es van crear uns barris amb "habitatges" que amb prou feines podien ser considerats com a tals, ja que en molts casos eren barraques construïdes pels propis treballadors i que no reunien cap de les condicions mínimes d'habitabilitat (no tenien enllumenat, no arribava l'aigua potable, no existien escoles ni hospitals, no tenien mitjans de transport o eren escassos i estaven massificats). Tot açò era un brou de cultiu per a crear una oposició al règim, que no solament permetia açò sinó que permetia l'enriquiment d'uns

pocs que es beneficiaven de la situació descrita, i de veure com el sòl on es duïen a terme aquestes construccions es requalificava a conveniència dels "amics" del règim.

Així, els moviments urbans es converteixen en un factor important de transformació política. A través d'ells la població exerceix drets, crea organitzacions i expressa amb força demandes sense trobar davant un sistema institucional que pugui donar respostes. La conseqüència d'açò és una accentuació de la crisi de l'Administració Local i una assumpció per part de les Associacions de Veïns d'una funció política molt valuosa .

Aquestes associacions funcionaven com a societats d'ajuda mútua (existia una forta solidaritat entre els seus membres) i, d'aquesta manera, van centrar inicialment els seus esforços a millorar les condicions de vida dels veïns, organitzant la cura dels fills, ajudant a millorar una barraca o organitzant el transport a la ciutat .

Es tractava alhora d'associacions de veïns i associacions de classe, ja que els veïns són treballadors en la seua major part, emigrants que ho han abandonat tot a la recerca d'una vida "millor", i açò fa que els llaços entre ells siguen molt forts, fet que afavoreix el creixement d'aquestes Associacions i el seu enfortiment davant del poder. Funcionaven amb un sistema assembleari en el qual les decisions es preïen mitjançant votacions, açò constitueix un model de democràcia directa que es desenvolupa en un règim autoritari.

A mesura que les Associacions van afermant-se, la seua activitat augmenta i es comença a exigir a les autoritats locals millores efectives d'enllumenat, recollida de brosses... No solament van actuar a nivell administratiu i de millora dels barris, sinó que es va dur a terme una defensa a ultrança del dret a l'habitatge quan en diferents ajuntaments es van elaborar (sense intervenció veïnal) diferents Plans Parcial, que tenien com a objectiu l'eliminació de les barraques i la requalificació del sòl. Les Associacions es van oposar a aquests plans que deixaven sense casa als qui les havien construït,

millorat i creat en el barri unes infraestructures mínimes, però necessàries. Arran de les mobilitzacions de les associacions, es van crear comissions mixtes per a elaborar els plans comptant amb les necessitats i el sentir dels veïns, vertaders artífexs dels barris.

La força que havien aconseguit les Associacions de Veïns en els últims anys del franquisme es posa de manifest a la manifestació que té lloc el 22 de juliol de 1976, en la qual 50.000 persones prenen el carrer Preuats de Madrid per a exigir la legalització de les associacions de veïns. En aquesta manifestació es proclama que es lluita no solament per la millora dels barris, sinó per la democratització total i absoluta de la vida municipal

Després de la mort de Franco, aquestes associacions comencen a articular-se i a convertir-se en una alternativa popular democràtica, es creen les Federacions provincials i apareixen els primers moviments de protesta coordinats. Un punt d'inflexió serà la manifestació d'Aranjuez, a la qual van acudir diversos milers de persones reclamant, no solament la solució dels problemes veïnals, sinó el reconeixement de drets polítics com el de reunió i manifestació. El problema que tenia el moviment veïnal és que malgrat créixer constantment, la Federació Provincial d'Associacions de Veïns era il·legal⁶, de manera que tenia molt limitada la seua capacitat de maniobra, per això es va procedir a la creació d'una Coordinadora d'Entitats Ciutadanes que gaudia de major independència que la Federació. Aquesta Coordinadora va organitzar la primera "Setmana Ciutadana" que va acabar amb la manifestació de Preuats. Al setembre va organitzar la manifestació de Moratalaz, a la qual 100.000 persones es van manifestar al crit de "Pa, Treball i Llibertat" i van posar al moviment ciutadà en primer plànol⁷.

Fruit dels esforços duts a terme per aquest moviment ciutadà, la Constitució de 1978 reconeix el dret de participació ciutadana, no solament en

---

⁶ Radcliff op.cit., p. 359

⁷ *Ibid.* p. 360

la vida política sinó també en la vida social i cultural (articles 27,29,129 ,23 i 87); però no es limita a reconèixer-los sinó que l'article 9 obliga a l'Estat a remoure els obstacles que impedisquen l'exercici d'aquest dret fonamental.

Bibliografia:

Radcliff, Pamela "La ciudadanía y la transición a la democracia" en Pérez Ledesma, Manuel (dir.), *De súbditos a ciudadanos. Una historia de la ciudadanía en España*, Centro de estudios políticos y constitucionales, Madrid, 2007.

Young, I.Marion *Inclusion and Democracy*, Oxford University Press, Oxford, 2000.

Fussi, Juan Pablo, "La reaparición de la conflictividad en la España de los sesenta" en Fontana, J., *España bajo el franquismo*, Editorial Crítica, Madrid, 2000.

Ortí Bordás, "El movimiento y su Consejo Nacional", en Manuel Fraga Iribarne, *El Estado y la política*, Edición Moneda y Crédito, Madrid, 1974.